

A NAPPALOK HŰ VIGYÁZÓJA

GONDOLATOK FÁBRY ZOLTÁN MUNKÁSSÁGÁRÓL

...Mert még sötéten búzlik a vén
 Európa fölött a barbárság
 vadállatszaga
 halálsikolyok förtelmét hurcolja a szél s
 könyvmáglyák füstje gomolyog,
 rohanó vizeken véres tajték táncol —
 s ki úgy szerette a magyar tájakat,
 sarkantyúpengetve helyke leventék
 dáridóznak ott,
 míg Dózsa népe nyögve robotol
 virrasztani hát ezért kell neki az
 eszmék őrhelyén
 tágranyílt gyulladt szemekkel öklöt
 feszítve.

éberén és lankadatlanul
 formálni lángban-harcban
 a történelem tűzhelyén az embert,
 hogy legyen: jó, ízletes, kerek, szagos —
 mint a frissen sütött kenyér!

(Forbáth Imre: Fábry Zoltán)

Ha a határainkon túl élő és virágzó magyar irodalomról esik szó, szinte minden méltató azzal kezd, hogy sajnálatos módon keveset és kis körben tudunk erről az irodalomról. Eppen ezért örvendetes, hogy az elmúlt esztendő irodalmi berkekben egyik legtöbbit emlegetett helysége a Kassa melletti kis falu Stósz volt. Ide szállt a világ minden tája felől a szíves üzenet, az irodalom, az emberiség minden tisztelője legalább gondolatban üdvözölte a hetven esztendő Fábry Zoltánt. A pozsonyi Irodalmi Szemle 1987. évi 7. száma külön Fábry-szám

volt, de a magyarországi irodalmi folyóiratok is, szinte kivétel nélkül megemlékeztek az évfordulóról, az ünnepelt pedig mind csehszlovák, mind pedig magyar részről magas állami kitüntetésben részesült.

Stósz, a csehszlovákiai magyar irodalom Széphalma, egyúttal az író szülőfaluja is, »hadköteles századunk« egyik legtisztelteméltóbb őrhelye. Erről az őrhelyről vigyázza a valóság világosságát, küldi messzehangzón a »vox humana« üzenetét, építi az emberiség hidjait. Magatartása, amely alatt az Ő megfogalmazása szerint az író erkölcsi realizmusa értendő, példa lett, az elkötelezettség el-tántoríthatatlanságával hirdette a szellem és valóság erkölcsi azonosságát, azonosulását.

Amit halhatatlanságnak nevezünk, az nem más, mint állandósult időszerűség — mondja Fábry a Palackposta előszavában — és úgy érezzük, az író publicisztikai jellegű esszéiben mindig arra törekedett, hogy az emberiség számára legfontosabb kérdésekről mondja el iránymutató véleményét. Megjárva a hadak útját, a szlovákiai magyar kisebbség kulturális munkása világszemlélete alapján jutott fel arra az erkölcsi magaslatra, amely lehetővé tette számára a felismerést: a háború, az embertelenség és a fasizmus elleni harc megbízható támasza egyedül Csehszlovákia dolgozóinak солидарitása lehet, tekintet nélkül a munkásosztály nemzetiségi megoszlására. Erről

vall első könyve Az éhség legendája is, amelyben a burzsoa köztársaság legelgyottabb részéről, Kárpátukrajnáról szól 1932-ben. Az író a Nemzetközi Munkássegély megbízásából Ludwig Renn német szocialista íróval járt az ukránok között, vizsgálva nyomorúságuk okát és azt, hogyan kaphattak a kommunisták e polgári demokráciában többséget. »Csehszlovákia Európa jólétszigete. És ennek... ma kínos szenzációja van: Kárpátalja. A köztársaság keleti részén, messze a hangadó bankoktól, minisztériumoktól, parlamentektől... csehszlovák állampolgárok élnek, éheznek és nyomorognak oly módon, oly állati sorban, amilyenre nincs példa Európában. De mert Csehszlovákia ennek az Európának jólétszigete, ezt a tényt nem szabad elhinni. Szlávok belügyminiszter önmagát és megszeppent pártját vigasztalja: tendenciózus hamis hírek kerültek a sajtóba a verhovinai éhínségről, átlátszó kommunista agitáció az egész. A kormányajtó sajnálatraméltó kulijai hazugságot hazugságra izzadva sietnek falazni: Ludwig Renn és Gerald Hamilton felültek az ungvári kommunistáknak, akik már előre betanították az embereket, hogy hogyan szimulálják az éhséget, hová dugják el a kalácsot és a húsosfazékból a tyúkot, a külföldiek megtevesztésére, aztán rongyokba és tüdővészbe, meg lueszbe és degeneráltságba maszkírozták a ruszinszkoí Kánaánt.« Az írás éles, leleplező hangja miatt nem jelenhetett meg, csak egy hosszabb részletét közölhette az író az Útban. A cenzura az egész könyv tartalmát elkobozta, az író csak a könyv címlapjába bekötött üres lapokat küldhette meg dedikációjával barátainak. »Az Éhség legendáját elkobozta a demokrácia valósága. A létező valóságot — a munkátlanok éhségét — semmivé tagadta egy fikció: a demokrácia Az éhség valósága ellen tehát ki kell játszani a demokrácia legendáját.« —írja a belügyminiszterhez intézett nyílt levelében, megmutatva: mit jelentett a valóságban a polgári demokrácia és a sajtószabadság.

Az írói bátorság, — a változás és változtatás szuggerálása — az íróban, a szellem emberében nyilatkozik meg döntő súllyal. »Aki eszmét, gondolatot, kulturigényt csak hatalmi intézkedésekkel tud gyengíteni, az szegénységi bizonyítványt állít ki önmagáról« — írja 1935-ben. Az

erőszak szolgakényszere és az értelem morális parancsa között kellett választania. Aki az utóbbit választotta: védősáncba szorult. De a védekezés neve és neme: **antifasizmus**.

Fábry egész életművét beárnyékolja a fasizmus témájával való hadakozás, mind az ember az embertelenségben képzett körében, mind pedig a kérdés világepolitikai és társadalmi vonatkozásában. »A fasizmus azért fasizmus, mert nincsenek emberi vonatkozásai. Nincs, nem lehet köze az emberhez, az emberhez méltó élethez. Az antihumánumban az ember: különc, és az emberség: tehertétel...« A fasizmust kezdettől fogva haladáságtól, történelemellenes merényletként könyveltük el. Nem volt még uralmi forma, melynek léte és lényege annyira az erőszakra, halálra, és öldöklésre lett volna beállítva, mint a hitlerizmus hatalmi kizárólagossága. Ez a kizárólagosság — a gyűjtogatástól a gyilkossáig — magában foglalt minden barbár, embertelen megnyilatkozást... Lényege ennek megfelelően háború és semmi más...«

Fábry egyik alaptétele az, hogy a fasizmus nem múlt el a II. világháborúban a németek felett aratott győzelemmel. Nem múlt el, hanem megfertőzte a világot és más-más formában újra fellép. Erről beszél az Európa elrablása című művében is. Európa első elrablása mese volt — mondja. Zeusz bikaálarcos szökötet kalandja a főnőciál királylánnyal, Európával, és már ez az első elrablás is szörnyet nemzett, emberfaló emberállatot, a krétai Minotauroszt. Európa utolsó — német — elrablása azonban egy emberfaló szörnyháború likvidálatlan fertőzéseként tovább élhet és hathat ma is. Európa elrablása: a cím kétfelé mutat. Vissza és előre. Tárgya, anyaga Európának a náciizmussal által való okkupálása. Ezzel a ténnyel, visszhangjával, hangerősségével mér meg minden rokonvonást, ismétlési lehetőséget. A tegnap rettenetét a holnapra vetíti. Konokul harcol az elévülés gondolata ellen, mert véleménye szerint, aki azt akarja, hogy elévüljön az a borzalom, az azonosul vele, mert megbocsátja. Az ember nem lehet közönyös, amikor a fasizmus fenyegető réme újra felüti a fejét. Akár Vietnámban az amerikai imperializmust nézzük, akár a német neofasizmust, akár a Duna-medén-

cében jelentkező sovinizmust, mind mind kivédhetetlenül fasizmusba torkol.

Kristálytisztá logikával megmutatja, hogy a nyugati demokráciák a szocializmus távlataitól rettegve saját pusztítóikat fegyverzik fel újra és újra. Nem hogy megakadályoznák Európa újabb elrablását, inkább segédkeznek annál. Amit a harmincas évek nemzedékének a Reichstag jelzőtüze jelentett, azt ismételte meg a világ számára Hiroshima. És élnek és hatnak még a pusztulás apostolai is. »Otto Dibelius, a nyugatnémet evanaglikusok püspöke — írja Fábry — aki 1936-ban le tudta írni: Az örök német vágy kezd testet öltetni: egy akarat, önmagát kiteljesítve, teljes erőbedobással kezdi meg a történelem új fejezetét. Ein Volk, ein Reich, ein Führer!« — ez a Dibelius 1954-ben az evanstoni (USA) vilásegyházkonferencián ezt mondta: »A hidrogénbomba alkalmazása keresztény szempontból nem is olyan borzasztó, hisz mindvégig az örök életbe vágódunk. S ha például egyetlen hidrogénbomba egymillió embert megöl, annál gyorsabban érnek az illetők az örök életbe.«

Az embertelenség kísérletével Fábry a szocialista humanizmust állítja szembe. A gondolat igaza és a Béke igaza című esszé gyűjteményeinek fő értékét is ez adja. Olyan kritikus szól hozzánk ezekből a könyvekből, aki nemcsak elmondója egy könyv vagy írói évforduló tanulságainak, hanem ezek ürügyén az olvasót emberiségre, szocializmusra tanítja. S ez azonos nála a szlovákiai patriotizmussal. Ismert tény, hogy 1948-ig a Benes-féle politika eredményeként esztelen nacionalista üldözésben volt részük a magyaroknak. Amikor ezek elmúltak, és a vádaskodásokat addig is keményen visszautasító Fábry megfogalmazhatta a további haladás irányát az igazi hazafi és magyar beszél belőle: »A sértődöttség bosszú és türelmetlenség elvakító szenvedélyét mi elemésztettük magunkban: ennyi az előnyünk s ezt meg kell tartanunk, ez kincsünk, zálogunk s menlevelünk: mi voltunk és vagyunk a vox humana népe! A szlovákiai magyarság tegnap és ma csak csonkítatlan vagyonából, szociális emberségéből és emberségének élhet.«

»Ne felejtsünk el semmit, ami nagy, emberi és világitó, egymást erősítő példa

cseheknel és magyaroknál egyaránt.« A figyelmeztetés elevenen ható problémát érint, hiszen az igazi irodalmi tudat soha nem feledi, feledheti a múlt értékeit és Fábry, aki József Attila ars poeticáját vallja: az igazat ird, ne csak a valódit, az arcképek, életpályák egész sorával ajándékozta meg az olvasókat. A valóságot kutatja, az igazi értékeket szembesíti az erkölcs követelményeivel. »Csak a valóság és erkölcs maradéktalan egyezése adja, mondja és hozza az igazságot. A realizmus: erkölcsi valóság« — hirdeti Valóságirodalom c. kötetében.

Nagyon szép és tanulságos Fábry értelmezése a »hídról« és az »árokrol«. »A híd: az emberség. Ahol ez nincs, ott árok van: embertelenség, gyűlölet, fanatizmus, ököl és barbarizmus. A híd: a megismerés és megértés eredménye: a gondolat és béke igaza és útja. Az árok veremzés. . . Népek, kulturák közlekedési útja: a híd. Az árok: népek és kulturák hínára csalogó, megrontói és elveszejtői. . . Napjaink jövőjét a béke és háború perét — a hidak és árkok arányszáma dönti el. . . Add tovább! Csináld tovább! Emberek vagyunk!«

Humanizmus, antifasizmus, háborúellenesség felbecsülhetetlen értékű gyűjteménye Fábry eddigi munkássága. A valóság világosságát keresi, szomjazza, követeli. Hittel hirdeti, hogy az író és költő — mint az erkölcsi realizmus elkötelezettje — a sötétséggel szemben csak a nappalt vigyázhatja és vállalhatja. S mert Fábry ezt az örökösét a szocialista irodalom pártos szeretetével műveli, megérdemli az olvasók érdeklődését és szeretetét.

CSUKLY LÁSZLÓ

GERELYES ENDRE: KI VAGY TE? — ÁBEL!

Hol a szabálytalan? Akaratlan kérdés — a szerző jóvoltából. Mert Gerelyes a szabálytalanra készíti fel az olvasót. Ezt sugallják művéről hangoztatott véleményei, mentegetőző magyarázkodása, írónikus bizonytalankodása. (Esti Hírlap 1967. december 14-i szám). Vagy az elégedetlenség szól belőle? De ha önálló útra bocsátja művét, miért terheli »szerzői közvéleménnyel«? Szükségtelen salangként. Mely nem magyarázat — magyarázkodás. Hiszen — bár műhelytitkokat sejtet — nem hitelesíti a mű keletkezésének körülményeit. Vonatkozik, de nem jellegi. Talán ez azt bizonyítja, Gerelyes sürgetőnek érzi, hogy a »fiatal, tehetséges induló« titlust levetkőzhesse?

Hol van hát a szabályos? Amely egy írást műalkotássá emel. Az alkotás és a műélvező kapcsolatát megteremtő eleven »szellemi viszony«, melynek lehetőségét az alkotás világának, valóságának művészi érvénye tartalmazza, s az olvasó heterogén igénye, ízlése ellenére műalkotásként fogja fel. Enje meghosszabbításaként, s az alkotásnak teret adón, megnyílván világa előtt. Hiszen minden ezen áll, vagy bukik. Függetlenül a műfaji egy- vagy különműsétől, hovatartozástól. Mert az alkotás kifejező voltában, jellegében a közlési vágy objektívizálódik, s éppen ez töri át a szigorú műfajhatárokat, legyen szó mégoly tárgyias műfajról is. S legyen szó olyan életterület ábrázolásáról, melynek alakítása során a tárgy strukturális szervezettsége, immanens törvényei az ábrázolási elv uralmát mutatják. A valóság törvényeinek konkrét, érzékletes formában történő megjelenítése ugyanis tartalmazza a valóság törvényein való gondolkodás, tehát tartalmazza a gondolkodás törvényein való gondolkodás ábrázolását is. Ezáltal nyerik el értelmüket a legáltalánosabb kategóriák, egyénivel, különössel töltődnek —, hogy az általános érvényét ne veszítse.

Hiszen a műalkotás tárgya — esztétikai értelemben — az ember, a sorsa. A tárgy megformálásának módja egyéni. Az alkotás hordozza az írónak a való-

sághoz — ezen belül a művészi valóságteremtés valóságához — való viszonyát is. Ez adja az írói profilt. Az emberi sors egyéni életutak kimelhető, közös lényege. Ebből következik, hogy az ábrázolt sors akkor nyeri el hitelét, értelmét, ha az olvasó személyes sorsként éli át. Azaz az egyedi, a pillanatnyi az egyetemes illúzióját kelti. A tárgy, az írói megközelítés és az olvasók különbözősége ellenére. Sőt, éppen azért. Akkor hol a szabálytalan?!

Gerelyes kötete elmélyíti az eddig róla alkotott képünket. Az árnyalás révén gazdagítja, hiszen meghökkentően újat nem mond. Mégis új-ság a kötete: jöttányit nem enged — önmagából. Szenvedélyes önelemzéséből. Az igazságkeresés pokoljárásából: a valóság, a gondolkodás törvényein való szüntelen gondolkodásból. Abból, ami nap-nap újjászüli az embert: az én és a külvilág harmóniájának kereséséből, ellentétei vallatásából. Azt keresi, ami az emberben korszerű kell legyen, az éber önhallástól a közösség dolgainak érzékeléséig, alkotó befogadásáig. Amelynek távlatát a mindennapi gyakorlatban leli biztosítékát vagy megérett az idő, hogy úgy legyen. Ezért nem idegen Gerelyestől a tételhez idomított élmény (**Káin**), a végleges helyzetek cselekvő — s mert cselekvő, a végletes helyzetig vezető folyamatban is feltételezett tudatos — vállaltatasa (**Kitőzés**) vagy a legszubjektivebb pillanatokból kinövő én analízisei, a beiso konfliktusok értelmezése. (Vesd le meg a boród is, Nevetve pusztult el szegény, Karabás, Tigris).

Kötete alfája és omegája a **Káin** c. novella. Nem véletlen, hogy ebből veszi a kötet címét is, a címválasztás általános gyakorlatát formailag mellőzve. A cím a végső tömörítés, egy mű értelmi és hangulati tartalmainak lényegét sűriti. Emellett reklám, egy kötet önajánlásának legelső eszköze. Szerénysége vagy harsánysága egyaránt jellemző: csábít, izgat vagy kihívóan követel.

Novelláskötetek esetében gyakorlat, hogy az író szándékát leginkább mutató,

az írók legjellemzőbb oldalairól felfedő, a kötet alaphangját adó novella címét emelik címlapra. Gerelyes mellőzi e gyakorlatot: kérdés-felelet formát öltött párbeszédet emel ki. Amellett, hogy ezzel a Káin c. novellát sítalizálja, a küzdelem – minden írásban fellelhető – motívumait eleve humanizálja. A kötet címe az írói magatartás hatékony kifejezője.

A **Káin** az ismert bibliai motívum, a testvérgyilkosság feldolgozása. Tétele: az ember nagykorúsága a felelős cselekedeteknél kezdődik. Félreértés ne essen, nem Káin, Ábel a gyilkos, aki megbélyegzetten tör előre a pusztában, aki az Úr várakozásával ellentétben – »Az Úr egy pillanatra figyelte, csodálkozott, mert görnyedő vállra, rettező tekintetre számított« – vállalja a harcot mindaddig, míg a benne lévő Káin – szavaival – »úgy meggöngöl, hogy nem kell már megölnöm«.

A **Káin** a normává kristályosodott magatartási elv tükrö, a Gerelyes alanállását jellemző »humanitás-kötelezettség« kifejezője. Példatörténet, a küzdelem létének igényé emelése úgy, hogy a harc erkölcsé egyben az erkölcs harca is.

A mítosz nyersanyagává válik kezében, a történet értelmezése lép előtérbe. Az értelmezés az önkifejezés szolgálatába állított »élményesítési« folyamat, ahol az elsődleges élettartalmat szekunder élettananyag hordozza. Az élettartalom tételessége ezért szembeszökő.

Az ábeli magatartás keresése érhető tetten a ciklusba sorakozó **Nevelte fordult fel szegény, Vesd le még a bőröd is, Karabás, Tigris** c. novellákban. Legfőbb jellemzőjük, hogy az író személyesen »jelen van«, élete sorsfordító pillanatait valójában Kíméletlen önboncolás tanúja az olvasó, az ösztönök feletti uralom megszerzésének korántsem könnyű útja rajzolódik elénk. Ezért közös a novellák erénye is: a személyes jelenlét nem úgy biztosítja az epikai hitelt, hogy az író öntörvényűsége felszívja az olvasó aktivitását.

A különös, egyedi élethelyzetek az önelemzés hitelesítői, emellett alkalmak az írói világszemlélet értékelésének. Gerelyes mikro-világa a szemlelet által lesz a természeti-társadalmi valóság tükrö, ahol

– az íráskor tanúsága szerint – az egyéni felelősség a kollektivitás követelménye, hogy ami az ember által van, az mindenkor, minden körülmények között az emberért legyen. Ezt a harcot vivja magával, ezt vívatja olvasójával. Hogyan? – most már ez a kérdés.

A **Tigris** c. novella utolsó soraiban leírja a rémmel való találkozását. Ekkor látja meg szorongása kiváltóját. De ez a tigris már nem az övé, más emberhez tartozik. Abban a pillanatban tudja, hogy így van, mikor bátor elé állni. S ahogy a tigris lomhán továbbmegy, azt is tudja, hogy azt a másikat a tigrisen kívül semmi egyéb nem érdekli. Ekkor oldja fel Gerelyes a szorongást. Groteszk mondat: »Kitört a humanizmusom«. Aki eddig retteget, gúnyos lesz, hogy a következő mondatban józan komolysággal szóljon újra: fogalomtisztázást végezzen, egy fogalom tartalmi körének tágítását végezze el. Felfedje az addig ki nem mondottat: az ösztönt, az emberben a természetit annak tudatosításával társadalmassítsa.

A tigris Káin. Aki felelős Ferber haláláért (**Nevelte fordult fel szegény**), aki Balázsban a közöny, tehetetlenség, (**Vesd le még a bőröd is**), aki azonban nemes párviadalra is készíti az embert, miáltal a felelősség értelmes teher lesz (**Karabás**).

Úgy tűnik, Gerelyesnél a téma differenciáló hatású. A **Kitörés** és az **Ezerkilencszázötvenegy** c. írásában, ahol az író »kívül marad«, ahol nem részese a »belső« történéseknek, a művészi teljesítmény kérdése kerül előtérbe. Az érzelmi, hangulati, értelmező közvetlenség asszociatív ereje lecsökken, helyébe a helyzetteremtés kényszere lép. Ez közvetlenül az író lelki, szellemi tartományairól, tehát az alakítandó anyag eleve tárgyiasabb. Az eruptív közlési vágy a megformálendő anyag ellenállásába ütközik, s – mint a **Kitörés** esetében – egyenlenségeket eredményez. Gerelyes belefeledkezik a részletekbe; az írás szakaszoltsága nem oldja fel vontatottságát. A – már említett – végletes helyzet stilizáltsága ellenére a véletlen szülte egyszerűségeinek tünik, amelyben az alakok fatalista célszerűséggel mozognak. Az írói aprólékos, mozaikszerű építkezés azt az ellentmondást hivatott feloldani, mely a

kiúttalan helyzet és a cselekvés vállalása között feszül. Az expozíció zárókérdésére — »Mindenki fél? Kérdés! De miért nem félnek?» — adandó felelet megtalálása a novella fő problémája. Ezért bontja meg Gerelyes az esemény-, cselekményvonal időrendjét, a következőkben indítja írását. A novella azonban a következőkben »kiemelése« miatt a befejezetlenség érzetét kelti. Az »előzmény«-történet az okok, a háttér felderítését célozza, ugyanakkor azt példázza, hogy a cselekvés vállalása, az akciót előkészítő aprólékosság éppannyira tragikus, mint a télen várakozás. Az adott helyzet a lét ellentmondásos voltának feloldhatatlanságát hirdeti: a cselekvő ember sem védheti ki a tragédiát. A végletes helyzet mégis valami nagyon lényegeset hordoz: a kényszerűségeen való felülemelkedés érzékeltetésével bírkózik Gerelyes; az alakok a kényszerhelyzetet saját sorsukká, tragédiájukká igyekeznek alakítani.

Közvetetten egy kritikus történeti kor képe bontakozik ki az elbeszélés lapjain. Az írás azonban a kor végzet-hitet tápláló tartalmait adekvátan értelmezi, azaz egy más — az írói — szemlélet helyzet-teremtésbe, cselekményvezetésbe, jellemrajzolásba történő átültetése nem sikerül maradéktalanul. Az anyag »ránő« az íróra: az aprólékosság aránytalanságot eredményez. Végső fokon szemléleti bizonytalankodás érhető tetten, mely esztétikai vétséggel erősíti magát.

Nyilvánvaló, hogy a novellista Gerelyest egyelőre a közvetlen önkifejezés írójának tarthatjuk.

A kötetnek csaknem a felét adják a szociográfiai, riportok, a publicisztikai igényt túl nem haladó írások. Az említett magyarázkodásban ezekre céloz Gerelyes. Valóban, az irodalmiság határára száll le az író: vállalja — s amely kevésbé szimpatikus — néha úgy tűnik, hogy keresi az ódiomot, amikor az élmény- és témakeresés útjairól tudósít (**Vakáció, Mitől fél az ember?**). Ennek ellenére a szociográfiai értékek, a mesterség etikai követelményeinek eseteléseai válnak az írások ajánlóivá.

Halványabbak, de a riporter éles sze-

mét dicsérik a **Szobatársak** cím alatt sorakozó portrék. Az író gesztusokból építkezik, de a karakterek alapvető vonásait megtalálja.

Figyelemre méltóak az állatok »jellemté« vallató írásai, mert emberi hátteret kapnak. Mindegyik mögött életforma, magatartási változatok képei villannak fel. E természeti lények esztétikai megközelítése szintén a természeti társadalmasftáshoz vezet. (**Al Boháken, Liebo, Történet a szabadság szükségességéről**).

A riporteri magatartás munkál a szociográfiaiak mögött is (**Kamaszkor, »Kialt Patak vára«, »Kegyetlen Tarján?«**). Ez az a műfaj, mely nem nélkülözheti az egzakt állapotrajtot, a dokumentum-értéket. Ebben gyökerezik jogosultsága, de annak veszélye is, hogy irodalmilag kétes értékűvé válik. Ezt az ellentmondást hivatott feloldani a dokumentum-értékek feltárásával szimultán, az írói állásfoglalás képében jelentkező »témásítás«: az életanyag művészivé emelése.

A szociográfia a társadalmi mozgásfolyamat körülhatárolt területéről való tudósítás úgy, hogy az író a tényfeltárás mellett vállalja az értelmezést, melyhez személyes érveit, indulatait hívja segítségül. Szándéka a javítás, a megoldás keresése — a feltárandó terület érdekellentétektől terhes —, legszemélyesebb ügyeként kezeli az objektív anyagot. A tények mögött az embert találja, sorsok nyílnak meg előtte. Túllép az állapotban. Azonban nem időz az egyes ember életútjánál, egy közösség össz-viszonylatai érdeklik. A konfliktus kollektív, ezen belül a helyzet és a jellemek korrelációja kisérső jelenség.

Izgalmas területekre kalauzolnak Gerelyes szociográfiai. Zagyvapálfalvára, »egy furcsa, ipar- és bányatelepből megittott még szalmazsúpos házakból összedöngölt« faluba, mely az író katalpítja (**Kamaszkor**). E legkorábbi keltezésű írás — alcíme szerint szubjektív jegyzet — e sajátos »társadalmi tájat« változásaiban tárja elénk. Ellentétektől szabdalt, nemzedékről nemzedékre hagyományozódó, a társadalmi helyzet különbözőségeiből fakadt, a közös érdekelt elhomályosító, mesterségesen szított indulat uralta Gerelyes »kamaszkorának« színhelyét. Mindez azonban már a történelmileg volt, ellen-

pont, konkrét viszonyítási adatsoport, kinőtt érzelmi tartomány. Annak felfedése, hogy mi az, aminek ellenére alakult a mai biztató állapot, mely átmenet az egyre teljesebb felé. Elfogult vallo-más? Kétségtelen, hogy a személyes em-lékek itt kapják a legnagyobb szerepet, de korántsem terpeszkednek az objektív kép fölé. Az emlékek izzó, szenvedélyes hangot eredményeznek, a tények azonban feloldják a kísértő zsúfoltságot.

A »kellene« szava hallik a **Kiált Patak vára** c. írásából. A történelmi háso-mányt itt is szembesíti a jelennel, de el-lenkező előjellel, hogy jogos elvárásai-nak hangot adhasson. Széptés nélkül, a tapasztalati tényekre támaszkodva keresi a város fejlődését gúzsba kötött gazda-sági és szellemi okokat, bajokat, miköz-ben lényeglátó sokoldalúságról tesz tanú-bizonyyságot.

Szociográfiai között legérettebb a »**Ke-nyeretlen Tarján?**« című, mely ifjúkora tázebb színhelyére, a nőgrádi bánvavi-dékre vezet az olvasót. Problémáia (ami-ről az ország beszél), a bánvász-sors. Mert nem csupán egy foglalkozás válsá-gáról van szó, egy réteg életforma vál-tozása, az ezt kísérő szorongó életérzés a központi kérdés. A feladat pedig – de közel áll Gerelyes látásához! – a szem-lélet magasabbrendű voltának kibontása az életérzéssel történő szembesítés során. E két – egymástól semmiképp sem füg-getlen, de egymással nem is azonos – szféra ütközeteinek tanúja az író, miköz-ben »nyomozó« útját járja. Az indulatok, érzelmek jellemek sokfélesége táru elő – a közös sors egyéni variánsai. A rea-gálásokat kommentár nélkül ülteti át – írói pártatlanságra törekszik. Ezzel lát-szólag elválasztja az »irodalmi« a »tény-szerűtől«. Am ez csupán formai, mert a kettő okozati összefüggésén nem tehet, nem tesz erőszakot. Eljut az egyértelmű állásfoglalásig: a szükségyszerű logikai és érzelmi igazolásáig.

Gerelyes szuverén írói világának bon-takozását mutatja a **Ki vagy Te?** – Abel! c. kötet. Vonzódásai – Hemingway fizikai erő –, helytállás kultuszának, később (a Káin kapcsán) Thomas Mann hatását emlegették az elemzések – egyre halvá-

nyodnak. Eredetisége már nem az erede-tiségre törekvés, mely a hatásokat ellen-súlyozni hivatott, hanem az életanyagot formáló, élettartalmakat kristályosító élet-látás, magatartás egyedisége. Ez az egye-diség az eleven életből táplálkozik, te-hát a lelki, szellemi alkat, sajátosságok formáján átszűrt gerelyesi valóságtar-talom. Kötetének ez az ajánlója, egy va-júdo tehetség ígérete, hogy beteljesíti az indulásakor felvillant reményeket.

(Szépirodalmi, 1967.)

DANYI GÁBOR

HELIKON 1966-1967

Evek óta színvonalas dokumentuma a különböző irodalomtörténeti problémák-nak a negyedévenként megjelenő Helikon Világirodalmi Figyelő, mely a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézetének folyóirata. Az egyes számok egy-egy témakörön belül mozognak, s próbálják részben tanulmányokkal, rész-ben az eredeti dokumentumokkal, részben pedig könyvismertetésekkel minél jobban megvilágítani és feltárni az olvasók előtt a választott témát, mely rendszerint igen élesen jelöli az irodalmi érdeklődés aktu-alitását. A folyóirat számait visszamenő-leg is érdemes kézbe venni és forgatni, mert az egyes témákkal kapcsolatban ilyen részletes és sokoldalú feltárással máshol nem találkozhatunk.

Hogy ezt bebizonyítsam, tekinsük át a folyóirat utolsó két évfolyamát. Az 1966-os összevont első-második szám Irányza-tok és csoportok az 1920–1930-as évek szovjet irodalmában címet viseli, s meg-ismerteti az olvasókkal a szovjet iroda-lom talán legtöbbet vitatott, de nálunk talán legkevésbé ismert korszakát. Ezt az ismertést nemzetközi együttműködés-sel valósítják meg a folyóirat szerkesztői. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájá-nak Makszim Gorkij Világirodalmi Inté-zetének kutatói rövid tanulmányokban mutatják be a korszak legfontosabb iro-dalmi csoportjait és irányzatait. Sevcova:

Proletár írószervezetek 1920–1930, Szkvorcova: A Kuznyica, Sargina: Az imaginizmus, Gelfand: A Szerapion testvérek, Koralenko: A konstruktivisták irodalmi központja, Sevcova: A LEF, és Karasz-noscokova: A Peveral című tanulmányai alkotják a szám első részét. A szovjet szerzők dolgozatait kiegészítő dokumentumokat, amelyek közvetlenül is érzékeltetik ennek a mozgalmas évtizednek feszült irodalmi légkörét, a Helikon munkatársai válogatták össze. Igen jelentős kiegészítés a korszak irodalmi életének áttekintése érdekében az egyes eseményeket időrendben közlő krónika.

Az évfolyam 3. száma: Esszék és művek a modern polgári irodalomban címmel jelent meg. Ez a szám fontos, gyors rezonálás az irodalmi közvélemény új igényére. Tulajdonképpen folytatása az 1965. évi 1. számnak, mely a mai polgári irodalmi irányokról, iskolákról igyekezett képet adni. Az a szám meggyőzően bizonyította, hogy az a nyugtalan keresés, mely a »Klasszikusizmusok« korát is túlélte, a világtkép átrendeződésének a jele: az iskolák nemcsak egymással találkoznak, hanem korunk egész szellemi világával. Az új irányok iránti érdeklődés szükségképpen ráirányítja a figyelmet a filozófiai, lélektani stb. forrásokra, rokon törekvésekre is. A folyóirat e száma éppen ezért néhány huszadik századi eszmei irányzat és a modern polgári világirodalom kapcsolatának vizsgálatára vállalkozik.

Halász László a pszichológia felől vizsgálja a témát Irodalom és pszichoanalízis című cikkében. Vajda György Mihály és Köpeczi Béla az általuk elemzett filozófiai irányzat irodalom szemléletét igyekszik megfogalmazni. Fenomenológiai szemlélet az irodalomtudományban és az irodalom, illetve Sartre esztétikai nézetéről című tanulmányaikban. Rónay György a katolikus irodalom és a katolikus filozófiák kapcsolatát vizsgálva nyújt egyszerűsmind dokumentumot is Katolikus irodalom–katolikus filozófiák címmel. Darabos Pál nálunk kevésbé ismert témát dolgoz fel, így részletesen ismerteti és elemzi a Zen buddhizmus világnézetét és a Zen irodalmi hatását két amerikai prózaíró, Salinger és Kerouac munkásságán mutatja ki. (Zen, Salinger, Kerouac!)

Varga László pedig, amikor az abszurd dráma világtképét vázolja fel, bő irodalmi anyagra támaszkodva igyekszik rekonstruálni azt az eszmei mondanivalót, amelyet korunk sok gondolata és életérzés formál. A tájékoztatás tartalmasságát segíti elő itt is az ismertetett irányzatok dokumentumainak közlése.

Az irodalom szociológiai szemlélete címet viseli a negyedik füzet. Ez a téma is időszerű igénynek kíván eleget tenni, hiszen napjainkban egyre inkább tért hódít az irodalom, és általában a művészetek társadalmi szempontú megközelítése. A kötet tanulmányai a kérdést részben ismeretelméleti (Hegedűs András: Az irodalmi és a társadalomtudományi megismerés, mint szociológiai probléma) és kulturpolitikai (Köpeczi Béla: Irodalom a XX. század társadalmában) részben módszertani szempontból (Varga Károly: Az irodalom empirikus szociológiai vizsgálata) részben pedig, mint a szám gerincét alkotó dokumentumgyűjtemény bevezetője, tudománytörténetileg (Vajda György Mihály: A szociológiai irodalom-szemlélet változatai) tárják fel.

Kritikai és dokumentációs kiegészítéssel kapcsolódik a szám gyűjteményes anyagához néhány részlet a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának egy 1964-es évi idevágó vitájából, valamint egy amerikai és egy francia szemle, melyek az irodalomszociológia helyzetéről számolnak be.

Hasonlóképpen érdekesek az 1967-es évfolyam egyes számainak témái is. Az első számban az irodalom és a folklór kérdés-komplexumát vetik fel. Ortutay Gyula bevezetője szemléletesen mutat rá, hogy ez a kezdeményezés tulajdonképpen a magyar irodalomtörténetírásnak olyan hagyományait folytatja, amelynek folyamatossága tulajdonképpen csak a közelmúltban szakadt meg. Julian Krzyzanowsky lengyel példának igyekszik rávilágítani a folklór irodalmi hatására, de vizsgálja az írott elemek folklórizációjának problematikáját is.

Dokumentumai a problémakör XIX. és XX. századi klasszikus magyar művelőiből vett idézetekkel támasztják alá a kitűzött célokat. A problémát két aspektusban közelítik meg, első csoportjuk

magán a szépirodalmi anyagon mutatja be a folklór és az irodalom kölcsönhatását, a második csoportban pedig az erre vonatkozó tudományos törekvésekből ad ízelítőt.

Varjas Béla a régi magyar irodalom népszerű epikájának fejlődésrajzát viszi el egészen Arany Jánosig, aki erre az irodalom és a folklór határmegyéjén álló műfajra támaszkodva alkotta meg az egyetemes európai irodalomban is fontos szerepet játszó életművét, míg Radó György a finn Kalevala és az eszt Kalevipoeg eltérő társadalomábrázolásának történelmi okairól, a két nép egymástól eltérő társadalmi fejlődéséről fr. Gál István azt mutatja be, hogy Bartók Bélának a kelet-európai népek népzenejét felkutató és összehasonlító úttörő kutatásai milyen döntő, ösztönző hatással voltak a magyar irodalomtörténetírás kelet-európai érdeklődésének kialakulására. Voigt Vilmos a mai szovjet folklórisztikának a népköltészet elméletére vonatkozó legfontosabb eredményeit mutatja be.

A folyóirat szemle rovata beszámolókat közöl az 1966 nyarán Szófiában tartott balkanisztikai és délkelet-európai kongresszus egyes szekcióinak munkájáról. Jelentős magyar vonatkozású cikkek itt Hopp Lajos A balkáni országok népi-történelmi hagyományai XVII. századi magyar írók műveiben, valamint Sziklay László a XVII. század ismert kalandorának, Benyovszky Móricnak lengyel és magyar irodalomban való utóéletéről írt beszámolója.

A második szám a Pártosság, elkötelezettség, elkötelezetlenség témája köré csoportosul. A folyóirat dokumentumok és tanulmányok segítségével világítja meg a pártosság kialakulását és a Lenini pártosság felfogásának módosulásait, s ismerteti azokat a vitákat, amelyek a marxista esztéták között folytak az irodalom társadalmi szerepéről. Előtérbe helyezi Lukács Györgynek az írókkal és kritikusokkal folytatott hosszú vitáját. Elvi jelentőségű a bevezető Köpeczi Béla tanulmány, mely a címet taglalja, valamint a MSZMP Kulturális Elméleti Munkaközössége: Az irodalom és a művészetek hivatása társadalmunkban című 1966-os tézise. A dokumentumok között szerepelnek a pártosság mai értelmezéséről alko-

tott vélemények is. A polgári irodalomban különösen a fasizmus elleni harc tette időszerűvé az elkötelezettség kérdését, amelyet Sartre és a francia egzisztencialisták fogalmaztak meg. Ismerteti a füzet a vonatkozó legfontosabb szövegeket, és részleteket közöl azokból a vitákból, melyeket az utóbbi időkben folytattak az ún. elkötelezettség hívei a polgári elkötelezettség, és a marxista pártosság híveivel.

A 3-4. összevont szám a maga módján csatlakozik a győztes szocialista forradalom megünnepléséhez. Az Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulójára címmel a szovjet irodalomtudomány eredményeinek megismertetése és kritikai feldolgozása a cél.

A szovjet szerzők tanulmányai és a szovjetunióbeli tudományos életről szóló tájékoztatók arra hívják fel a figyelmet, hogy az utóbbi időkben az irodalomtudomány is új fellendülést ért meg. Egyre erőteljesebben jut érvényre a hagyományos módszerek továbbfejlesztésének igénye mind az irodalomelméletben, mind a kritikában, mind pedig a történelmi tevékenységben. A továbbfejlesztés azt is jelenti, hogy a szovjet irodalomtudomány művelői igyekeznek meríteni a régebbi elhallgatott, vagy háttérbe szorított hazai tradíciókból. Emellett sokan a marxista esztétika keretei között új módszerekkel és eszközökkel is kísérleteznek. A folyóirat mindkét vonatkozásban igyekszik tájékoztatást nyújtani, de figyelmét főleg az újabb jellemzőségekre fordítja. Bár ez az egyetlen füzet nem tudja a szovjet irodalomtudomány egészét áttekinteni, a szűk válogatás és a töredekesség ellenére az olvasó képet kap arról az élenk felfedező kedvről és vitakészségről, amely ma a szovjet irodalomtudományt jellemzi, s ami az alkotó marxizmus egyik megnyilvánulása.

FÁBRY GYÖRGYNÉ

NAGY IVÁN VERSES NAPLÓJA

Feltétlen figyelmet érdemel az a kiadói tevékenység, melyet a Balassagyarmati Városi Tanács elkezdett. A közelmúltban a városba érkező turisták eligazítására bocsátották útjára Kalauzukat, napjainkban a város múlt századbeli nevezetes személyiségének, Nagy Ivánnak kiadatlan versei kerültek ki a nyomdafesték alól. A két kiadvány tartalmában és természetében elüt egymástól; nyilvánvalóan a szűkségszerűség és alkalmasszerűség határozta meg az eddigi »kiadói tervet«. Ennek ellenére örömmel üdvözölhetjük tevékenységüket, mert rendszeres munkájukkal kulturális életünk jelentős, lényegi összetevőjét alkotgatják.

Ismertetőnkben a legfrissebb kiadványukról szólunk, amely Nagy Iván jeles történési fiatalkori verseiből — számszerint negyvennégyből — fűz össze egy csokorra valót. A válogatás tematikailag közvetlenül a forradalom és szabadságharc kitörése előtt, illetve alatt írt naplőverseket tartalmazza. A válogatást a szabadságharc közelgő 120., a szerző halálának 70. évfordulója, a hagyományok előtti tiszteletadás indokolja. A versfüzérhez életrajzi vonatkozások — jobbadán már ismert — adatait tartalmazó bevezetés, és a versek között eligazító tanulmány kapcsolódik.

A válogatás, szerkesztés munkáját és a tanulmányok írását Dr. Szabó Károly végezte el, a korhoz, a történelmi időszakhoz való közeledés szabályainak betartásával: a szerző történelmi tevékenységét ismerve, a versei iránt is tisztelettel. Ebben a vonatkozásban bizalommal lehetünk iránta, bár értékelése egyik legnagyobb fogyatékosága éppen ebből — a talán kissé túlzó — tiszteletből fakad. Nagy Iván — mint ahogy a tanulmányban is olvasható — sem tulajdonított különösebb jelentőséget ezeknek a verseknek: nem szánta nyilvánosságnak, és kifejezte abbéli óhaját, hogy halála után semmisítsék meg a gyűjteményt — amit teljesíteni természetesen nagy bűn lett volna. Bár a későbbi Nagy Iván tudományos tevékenységét ismerve nem kételkedhetünk szándéka komolyságában.

Alapjában és általában a fiatalkori »zsengék« tartalmazhatnak olyan gondolatokat, rámutathatnak olyan összefüggésekre, amelyek az alkotó későbbi tevékenységének megértéséhez szolgáltathatnak adalékokat, elképzelhető olyan eset, hogy az alkotó pályájának fejlődése — különféle buktatók esetén is — egy irányban halad, és a történelmi módszerekkel dolgozó kutató számára az életmű megértéséhez a megoldás kulcsát adja.

Nagy Iván esetében ennek az ellenkezőjével találkozhatunk. A huszoneves fiatalember — átélve és átérzve korának legjelentősebb gondjait, ugyanakkor a nagyszerű kortársak által ösztönözve — tevékenysége egyáltalán nem meglepő, számunkra sem jelenthet megmagyarázhatatlan tény a fiatalkori naplőversek gyűjteménye. Ezekre a korai versekre is — az esetenként jelentkező lírai hevülések ellenére — inkább a tények szárazabb ismertetése, a valóság leírása jellemző. (Ezt a tényt — a későbbi történési szempontjából vizsgálva — nem elmarasztalás-ként hozzuk fel, pusztán alkati motívumokra kívántuk a figyelmet felhívni).

Ha tehát Nagy Iván, mint a költő, sem témaválasztásában, sem a megfogalmazás módjában nem üt el — ebben saját magának kell igazat adnunk — a kor általános íróitól, miben áll számunkra jelentősége? Versei — kuriózumok. Nem élményszerűségükkel, frissességükkel, hanem életrajzi adataiban, eddig nem ismert dokumentumok erejével hatnak, és ez talán nem kisebbíti későbbi érdemeit sem. Általuk sok újabb vonatkozással egészíthetjük ki a róla alkotott képünket, az életrajzát, a pályaképét feldolgozó kutató számára hasznos, érdekes adalékokat hordoznak magukban. Az egész életműtől különválasztva semmiképpen sem állnak meg a saját lábukon, így akár tartalmi, formai szempontú összevetésük a kor nagy költőinek alkotásaival mindenképpen túlzás.

Mit tudunk meg e csokorba válogatott versekből? Adalékokat, utalásokat találhatunk Nagy Iván hazaszeretetére, olvashatunk németellenességéről verset, megtudjuk mennyire gyűlöli az árulókat, ostorozza a gyávákat, teljes szívéből üdvözli a forradalmat, a szabadság megérkezését, virtuskodva csap fel katonának és férfiasan, komolyan vesz részt a harcokban.

Vagyis olyan tartalmi ismérveket, emberi cselekedetek megjelenítését hordozzák a versek, amelyek minden é korszakban élőt, e problémák iránt vonzódót, hasonló, sőt ugyanilyen erősségű érzelmi töltéssel motivált cselekedetre indítottak.

A tematikus képen javított volna, ha a teljes versgyűjteményt adják közre, és akkor a befejező tanulmányban sem szükséges olyan verset idézni (pl. Misantrópia), amely a válogatásban nem szerepel. A teljes verscsokor bemutatása esetén nagyobb stílus tanulmányban a fiatal Nagy Iván világára, emberről vallott nézeteire, jellemzőire is rá lehetett volna mutatni, amely a későbbi történész Nagy Iván portréjának megrajzolása esetén fontos eredőket fedett volna fel.

A válogatás elolvasása az olvasót alig elégítheti ki. Aki az irodalom, a versek iránti vonzódás miatt veszi kezébe a füzetet, az a verseket „a lírát hiányolja, aki a történész pályájának előzményeire, világnézetének fejlődésére kíváncsi, az csak — meglehetősen tematikus — torzót kap kézbe. A válogatást ebben az esetben még a szabadságharc közelgő évfordulója sem indokolja, hiszen olyan történelmi időszakban — 1838-tól 1849-ig — születtek ezek a napló-versek, amelyek egységes korszakot, — a forradalmi mozgalom fontos szakaszát, a betetőzésig — fognak át, és a szabadságharcig eljutott magyarság gondolati fejlődését hordozzák magukon. Ilyenfajta kiadással a versek láncja is szervezettebbé, tömörebbé válhatott volna, és ezáltal dinamikusabb, árnyaltabb kép rajzolódott volna elénk.

Végezetül egy gondolat az alkalmazott módszerről: feltétlenül indokolt lett volna az olvasók, a kutatók számára, ha filológiai eljárással a versekben tömören megjelenő történelmi helyzetet lábjegyzetekkel, magyarázatokkal oldotta volna fel a szerkesztő.

A kiadvány a fenti gondolatokon túl természetesen még több kérdést, problémát felvetett az olvasóban. Az ismertetés célja az volt, hogy az általunk legfontosabbnak vélt hiányosságok, lényeges pozitívumok kiemelésével felhívjuk a figyelmet írójának — az elsősorban történész Nagy Iván — realisabb értékelésére. Élete és munkássága megérdemelné, hogy egy filológiai teljes „elvilég megalapo-

zott pályaképben — amelyben méltó helyet kapnának versei is — gyűjtsük össze a róla szóló ismereteinket. hogy az érdeklődők, helyismereti kutatók időtálló véleményt alkothassanak, és valóságos képet kapjanak a történet és a megye kulturális fejlődéséért fáradozó Nagy Ivánról.

HORVÁTH ISTVÁN

NÓGRÁD MEGYE FELSZABADULÁSA

A nagy szocialista évfordulók ünnepségeihez közeledve számos visszaemlékezés, cikk, tanulmány jelenik meg történeti eseményekről, a munkásosztály, a dolgozó nép harcáról egykori elnyomói ellen: A Nógrád megye történései, a különböző emlékünnepekre meghívott budapesti előadók tolmácsolásában tartott előadások, megyénkbeli elszármazott kulturpolitikuskok különböző folyóiratokban megjelent cikkei számottevően hozzájárultak a megye forradalmi hagyományai feltárásához.

Külön öröm számunkra, hogy az országos folyóiratok közül a Hadtörténeti Közlemények 1967. 4. száma Nógrád megye katonai felszabadítása, a felszabadulás után bekövetkezett politikai helyzet bemutatását vállalta. A Dimitri Fjodorovics Loza által írt „A szovjet csapatok felszabadító harcai Nógrád megyében”, Jakab Sándor tollából megjelent „Nógrád megye gazdasági és társadalmi helyzete a felszabadulás idején”, nagy adósságot törlesztettek a nagy forradalmi hagyományokkal rendelkező megye közelmúltjának tudományos igényű feltárásában.

Nem oktalán, ha csak egy-két mondat erejéig is, visszaillesztanunk e tanulmányok születésének körülményeire. A megyei pártbizottság felszabadulásunk 25. évfordulója ünnepségeire való felkészülés során számos, a megye határain túl tevékenykedő egykori nógrádi és a megyében rövidebb-hosszabb ideig tartózkodó hazai és külföldi politikai vezetővel tár-

gyalt. Ezek során felfigyeltek arra, hogy a megye felszabadulásában részt vett a Vörös Hadsereg egyik tisztje, tudományos kutatóként foglalkozik a magyarországi felszabadító harcokkal. A megye vezetői nem mulasztották el az alkalmat – és felsőbb szerveink támogatásával kapcsolatot találtak a tanulmány szerzőjével, aki időközben Salgótarjánban is járt. A Hadtörténelmi Közlemények szerkesztői, készséggel segítettek abban, hogy a tanulmányt lefordítsák és közöljék. Jakab Sándor elvtársat pedig – aki e korszak régebbi kutatója – felkértük, hogy írja meg a katonai felszabadítás utáni helyzetet.

D. F. Loza ezredes, kandidátus fiatalon került a szovjet hadseregbe. A Nagy Honvédő Háború idején a 6. gárda harcokosi-hadsereg kötelékében harcolva került Magyarországra. Részt vett az ország, benne megyénk felszabadításában. Bátor-ságáért, kiváló katonai tulajdonságaiért a Szovjetunió Hőse – kitüntetését kapta. A háború után oktatóként vett részt a fiatal tisztjelöltek nevelésében: volt lehetősége tudományos munkássága fejlesztésére is.

S amidőn Salgótarjánba újra – a nőgrádi vezetők hívására – visszatérve felkérték e munka megírására, sokan nem gondoltak arra, hogy a tehetséges történész rendkívül jó megfigyelő, az igazság hű tolmácsolója is egyúttal. Mit is figyelhet meg az olvasó? Talán az első, ami szembeötlő: a szigorú tudományosság.

A történelmi tények, a tárgyi emlékek, dokumentumok alaposan leellenőrzött szigorú rendjén alapszik. Ebben a vonatkozásban számos, a korábban hézagpótló jelleggel megírt rész tanulmányt is kiegészít. Úgyanakkor egységes egész is, mivel Nógrád felszabadítását, a magyarországi felszabadító harcok részeként mutatja be. Első olyan marxista tanulmány, amely olyan forrásmunkákon alapszik, amelyek itthon nem találhatók meg. E tanulmány hiteles adatokat közöl a községek, a megye felszabadításának időpontjáról, a harcok lefolyásáról, a hősi harcok során kifejtett erőfeszítésekről, az ellenség ellenállásának nagyságáról. Forrásértékét csak növeli, hogy a dokumentumok mögé személyes élményeihez is tudott fordulni. Egy-egy csata, sikeres harci fel-

adat megoldása, amelyben a szerző is részt vett, a tapasztalati úton szerzett ismerete tovább mélyítette a valóság ábrázolását. S itt következik e gondolat második részének újabb értéke: a tudományosság mellett az élményszerűség, olvasmányosság. Hadd hivatkozzak a sok lebilincselő színesen megírt harc közül csak az Erdőtarcsáért folyó harc fordulatára, a Nagyorosi térségében folyt ütközetekre. A már kifejtett és ki nem fejtett pozitívumok mellett a tanulmány legfontosabb értékére kell rámutatnunk. A magyar nép a munkásosztály osztagy-szövetségeiként vettek részt a szovjet harcosok magyarországi harcokban. Hadd idézzem a szerzőt: »Nógrád vármegye erdős-hegyes vidékein lefolyt nehéz harcokban nagy sajnálatunkra sok bátor tisztünk és katonánk halt meg. Ők a legdrágábbat – az életüket adták e megye lakosainak szabadságáért. Testük abban a földben pihen, amelyért küzdöttek. A szovjet harcosok kiömlött vére nem folyt hiába. Sok magyar falunak és városnak hozta meg a régen várt szabadságot.«

A közlemények másik fontos tanulsága Jakab Sándor munkája. Eddigi publikációs tevékenysége nagyrészt felszabadulásunk időszakáról szólt. Nógrád megye gazdasági és társadalmi helyzete a felszabadulás idején. c. tanulmánya nagyszerűen kiegészíti Loza munkáját. A dolgozat értékét az alaposság, a dokumentációs nagyszerű felhasználása mellett szintén az növeli, hogy a szerző részt vett annak a nagy politikai változásoknak az előkészítésében, a párt felelős posztján – mely a proletárdiktatúráért folyt. Mint a megyei monográfia a felszabadulás után korszakának szerzője – számos még feltáratlan ténnyel, összefüggéssel fogja gazdagítani helytörténelmi irodalmunkat, amely nyilván a magyar történetírás kiteljesedését is szolgálja egyben.

MOLNÁR PÁL

KULTURÁLIS FÓRUM AZ IFJÚSÁGÉRT

A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség nevelő tevékenységét az MSZMP IX. kongresszusa és a KISZ VII. kongresszusa határozatainak szellemében végzi. Ifjúsági szövetségünk kulturális nevelőmunkájának tudományos értékű, sok módszertani útmutatást tartalmazó, művelődési lehetőséget ismertető és ajánló alapdokumentuma a KISZ KB. 1964. évi »szabadidős« határozata, melynek megjelenése óta elmélyültebbé, színesebbé vált a KISZ-szervezetek kulturális élete, számottevően növekedett a fiatalok aktivitása a művelődésben.

A szabadidős határozatot előkészítő vizsgálódás, a határozat alapját képező felmérések óta azonban öt év telt el. A fél évtized alatt jelentős változások következtek be hazánk gazdasági, ideológiai, művelődési szférájában, a nemzetközi helyzetben. Ezek a változások alapvetően motiválják a népművelést, a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség kulturális tevékenységét. Központi Bizottságunk szabadidős határozatának szellemében 1964-ben megyénkben is több intézkedésre került sor. Létrejötték, hacsak időlegesen is, a szeszmentes vendéglátói szórakozóhelyek, intenzívebbé váltak a népművelési és KISZ-szervek közötti kapcsolatok. Több kezdeményezéssel lépett elő a megyei KISZ Bizottság, Salgótarján kapta meg az Amatőr Könyvzenei Fesztivál megrendezésének jogát, finomodott a kulturális szemlék rendszere, ifjúsági napok, határtalálkozók követték egymást. E határozatot még ma is alapdokumentumnak tekinthetjük a kulturális nevelésben. Ugyanakkor szükségessé válik a megváltozott körülményekre való alkalmazása, az új irányítási rendszer adottságainak megfelelő programok kidolgozása. Hisz az elmúlt években a népművelés más területein is szervezeti változások történtek. Hacsak egy dologra, a népművelési tanácsok létrejöttére gondolunk — ez is jelentős lépés. Az új helyzethez való alkalmazkodást sürgeti az a tény is, hogy az 1964-ben Központi Bizottságunk kezdeményezésére született intéz-

kedések, határozatok realizálása több szerv, intézmény részéről nem egyforma intenzitással nyert végrehajtást. Pl. a szeszmentes szórakozóhelyek a vendéglátó egységeknél a nagy felbuzdulás után teljes mértékben megszűntek a megyében, — gazdasági szemlélet miatt. A turizmus, mint a szabadidő kulturált eltöltésének egyik formája, sem kapta meg a megfelelő támogatást. A falusi művelődési otthonok repertoárja sem fejlődött a kívánalmaknak megfelelően. A megváltozott körülményekhez való alkalmazkodás az új irányítási rendszer figyelembevételével a KISZ Központi Bizottsága 1968-ban az állami és társadalmi szervekkel együttműködve országos tanácskozást tart »ifjúsági kulturális fórum« címmel az ifjúság irányában folytatott kulturális nevelőmunka megjavítása érdekében.

A fórum összehívását a praktikus kérdések megoldása mellett az alábbi körülmények is indokolják:

Pártunk VIII. kongresszusa megállapította azt a történelmi tény, hogy hazánkban leraktuk a szocializmus alapjait, kezdetét vette a szocializmus teljes felépítéséért folyó küzdelem. E harc egyik hatékony eszköze a gazdasági mechanizmus reformja, az új irányítási rendszer bevezetése, amely jelentős mértékben meggyorsítja a szocializmus teljes felépítésének ütemét. Az új irányítási rendszer determináló hatással lesz a gazdasági és kulturális életünkre egyaránt. A termelés fokozódásával még teljesebbé válik a tudományos és technikai forradalom kibontakozása, s ennek eredményeként tovább növekedik a társadalom tagjaival szemben támasztott művelődési követelmény. Ezt szemléletesen bizonyítja megyénk technikai kulturájának fejlődése is, új gépsorok üzembe állítása, a technológiai körülmények megváltoztatása, eddig nem iparosított területeken új üzemek létesítése és nem utolsósorban a mezőgazdaságban végbemenő nagyarányú gépesítés is.

A szocializmus teljes felépítésének időszakában a szocialista demokrácia kiszélesítését, a tömegszervezetek jelentőségének növelését csak korszerű, általános és szakmai műveltséggel rendelkező fiatalokkal tudja a KISZ támogatni. Időszerű tehát a korszerű nevelési követelménye-

ket szolgáló iskolareform KISZ-szervezetekre háruló feladatai mellett megvizsgálni az iskolán kívüli művelődés fejlesztéséből adódó tennivalóinkat is. A KISZ-vezetők nemcsak választott testületek tagjaiként kívánnak részt venni a munkában, hanem mint a fiatalok hivatott választott vezetői e testületekben kifejezésre is akarják juttatni a fiatalok véleményét.

Feladatunk, következetes eszmei harcot folytatni a burzsoá ideológia ellen, s a nevelés teljes skáláján bizonyítani, hogy korszerű műveltség csak szilárd marxista-leninista világnézet és következetes politikai kiállás, a szocialista hazafiság és proletár-internacionalizmus talaján virágozhat. E vonatkozásban KISZ szervezeteknek a társszervekkel együttműködve nagyon sok tennivalója akadt. Át kell hágni azt a szűk keretet, amely csak a KISZ-oktatásra ruházta az ilyen jellegű feladatok megoldását. A népművelés egész tartalmának kell szolgálni ezt az ügyet.

Tanúi lehetünk a népművelés differenciálódásának is. Legalább is a jelenlegi tendenciák erre utalnak. Új művelődési formák alakultak ki és terjednek el megyénkben is. E formák kialakulásában, néha elterjesztésében is KISZ-szervezeteink pozitívan működtek közre. Próbálkozások voltak a különböző társadalmi rétegekhez tartozó fiatalok kulturális arculatának formálására, a politikai akciókhoz kapcsolódó népművelési formák kialakításával. Úgy érezzük a »Vádoljuk az imperializmust!«, a Forradalmi Ifjúsági Napok kulturális megmozdulásai a politikai nevelés hatékony formáivá váltak. Sajnos ezek az akciók – bár komplex jellegűek voltak – nem mindenütt találtak elismerésre a népművelés szakemberei között.

Az előbbieket is bizonyítják, hogy az eddigieknél még körülhatároltabban kell meghatározni az ifjúság kulturális nevelésének helyét, a megye népművelésének egész rendszerében. Pontosabban kell megfogalmaznunk a KISZ Megyebizottság, a járási KISZ-bizottságok és alsóbb KISZ-szervek, valamint az állami és társadalmi szervek feladatát külön-külön és közösen is az ifjúság kulturális nevelésében.

A leírtakból adódik a fórum feladata: tovább kell fejleszteni az ifjúság korszerű művelődésében érintett állami és társadalmi szervek, intézmények közös népművelési hatását. Gyakorlati útmutatást és ösztönzést kell adni a feladatok minél hatékonyabb végrehajtására, a KISZ-szervezetekben és művelődési intézményekben egyaránt. Segítséget szeretnénk adni a párt és a KISZ vonatkozó határozatainak figyelembevételével, az igények új felméréseivel a megyei Népművelési Tanács tervének kidolgozásához, a KISZ-szervezetek akcióprogramokban rögzíthető célkitűzéseinek végrehajtásához. A fórummal nem utolsósorban közéleti tevékenységre is lehetőséget adunk a fiatalok számára. A megyénkbe került fiatal értelmiségiek tele ambícióval, fiatalos lelkeséssel akarnak részt venni a közügyekben. Többször – a fórumok hiányában – csak lappangó tervek maradnak elképzeléseik. A fórum e vonatkozásban is lehetőséget kíván adni számukra.

Az ifjúsági kulturális fórum előkészületei megyeszerte megkezdődtek. Különböző szintű tanácskozások, megbeszélések arra hivatottak, hogy a járási, városi, majd ezt követő megyei tanácskozást előkészítsék. Reprezentatív művelődés-szociológiai felmérést is tervezünk, amely elsősorban a KISZ-korosztályú fiatalok körére terjed ki. Ez a felmérés megalapozottan, tartalommal tölti meg az általánosító, összegző adatokat. A sok lelkes ifjúsági vezető mellett népművelő szakos hallgatók, téli gyakorlaton lévő egyetemisták, fiatal főhivatású népművelők, bentlakásos KISZ-iskola hallgatók végzik el a felmérést. A tanácskozásokon, amelyekre március–április hónapokban kerül sor, járási és városi szinten, egyöntetűen kötelező témaként a KISZ Központi Bizottság 1964. évi »szabadidős« határozata végrehajtásának tapasztalatait vitatják. A KISZ-szervezetek, valamint a művelődési intézményeket fenntartó szervek együttműködését az ifjúsági klubok fejlesztésében, a rendszeres, színvonalas klubélet kialakításában tartanak vitákat. A kötelező témákon kívül egyes járási, városi bizottságok a népművelési szervekkel együttműködve az alábbi témákat is feldolgozzák:

Salgótarján város: a hazafias és honvédelmi nevelés lehetőségei a művelődési intézmények munkájában. A fiatalok művészeti alkotóképességének fejlesztése a műkedelő művészeti mozgalom különböző ágazataiban.

Salgótarján járásban: a fiatalok politechnikai készségét fejlesztő, közgazdasági szemléletét kialakító művelődési formák és módszerek tapasztalatai. A KISZ-szervezetek és könyvtárak együttműködésének tapasztalatai a fiatalok olvasási kultúrájának fejlesztésében.

Pásztó járásban: a szocialista tartalmú családi és társadalmi ünnepek elterjedtségének, hatásának tapasztalatai. A KISZ-szervezetek és művelődési intézmények feladatai a helyi munkásmunkásmozgalmi tradíciók ápolásával, új hagyományok kialakításával kapcsolatban.

Balassagyarmat városban: az ifjúság zenei kultúrája fejlesztésének eredményeiről, a társastánc-mozgalom problémáiról készítenek reprezentatív felmérést.

A rétságl. szécsényi járásokban készülő felmérések is érdeklődésre tarthatnak számot és megyei általánosításuk, pl. a dal és játék szerepe az ifjúsági közösségek életében a fiatalok olcsó, kulturált szórakozását biztosító objektumok létrejöttének tapasztalatai, elterjedésének akadályai. A fiatalok társadalmi munkájának lehetőségei, a művelődési objektumok fejlesztésében.

A témák – bár sokoldalúnak látszanak – még sem ölelik fel az ifjúság egész művelődési lehetőségeit. Pl. érdekes lenne a könyvolvasásról egy felmérés, nemcsak az olvasott művek figyelembevételével, hanem a korosztályok, rétegek, igényei alapján is. A fórumok természetesen arra is módot adnak, hogy az ilyen ún. megyeileg elő nem írt témákban is újat hozzanak, javaslattal szolgáljanak. E vonatkozásban nagy feladat hárul a különböző intézmények, vállalatok vezetőire, akik természetesen a járási, és a megyei fórumon is részt vesznek.

A tömegszórakoztatás szempontjából nagyon fontos lenne a film szerepének, hatásának, vagy a tömeg-kommunikációs eszközök szerepének vizsgálata is.

Bízunk abban, hogy az ifjúság kultu-

rális fóruma megfelelő visszhangra talál majd megyszerte. Népművelési vezetőket és pedagógusokat, KISZ-vezetőket és értelmiségieket, kulturotthon-igazgatókat egyaránt szólásra bír. Gondolkodtat és cselekvésre készítet. Elérnének a célt, hogy az ifjúság szocialista szellemű nevelését közérdekké tegyék. E vonatkozásban tenni, cselekedni úgy gondolom, mindannyiunk közös ügye, érdeke.

KÁLOVITS GÉZA

A NÓGRÁD MEGYEI FOTO-KLUBRÓL

Nógrád megye öt-hat évvel ezelőtt még fehér foltként jelentkezett volna az ország fotoművészeti gócpontjait vagy akár a fotoamatőr mozgalom bázisait feltűntető képzeletbeli térképen. Ma? Ha valaki fel akarná vázolni annak a folyamatnak modelljét, hogyan alakul ki s hogyan válik egy megye kulturális életének jelentős komponensévé a fotoamatőr mozgalom, nyugodt lelkiismerettel írhatom le a salgótarjáni Megyei Művelődési Ház fotoklubjának rövid történetét.

Nem, nem történt itt semmi »rendkívüli« Nem bukkant fel üstökösként egyetlen alkotó zseni sem, nem indult látványos művészeti hírverő kampány, nem költöztek tízezreket különleges technikai berendezésekre, csupán néhány fáradhatatlan ember tevékenysége s a Művelődési Ház vezetőségének a valós társadalmi igényeket felismerő irányító munkája nyomán szervezett kereteket kapott, összefogottá és hatékonná vált, hogy úgy mondjam, »testet öltött« egy fiatal művészeti ágazat amatőr mozgalma.

Fényképezés. Fényképező gép! Gyakran kimondott szó, mindennapi gyakorlatban használt sokoldalú eszköze a modern kor emberének. Fénykép! Százféle megjelenési formában vesz körül bennünket, olyan szervesen tartozik mai életünkhöz; olyan magától értetődően teljesíti funkcióit, hogy – sajnos – nem is igen szok-

tunk gondolkozni rajta. Pedig: érdemes! Egy mai fényképezőgépben a tudósok, kutatók, mérnökök hosszú sorának munkássága foglalódik egybe, akiknek legfőbb érdeme, hogy korunknak megfelelő olyan eszközzel ajándékozták meg az emberiséget, mely végtelen távlatokat nyit köznap, tudományos és művészi megismerésünknek egyaránt.

A fényképezés technikája, ha sokoldalú tájékozottságot is követel, mindenki számára megtanulható. A fénykép megőrzi egyéni emlékeinket, pontos »hű« mását adja a valóságnak, vizuálisan közöl, informál, kitágítja s egyben közvetlen környezetünké teszi a világot. »Megmutatja« az anyag elemi szerkezetét éppúgy mint a kozmosz eddig ember-nemlátta tájait. S azt hiszem nem is lehetne felsorolni mi minden van még a végletek között, hiszen elképzelni se tudánk ma már tankönyvet, kutató munkát, tudományos művet, útleírást, napilapot, folyóiratot, plakátokat, kirakatrendezést, tv-adást stb. fényképek nélkül.

N. A. Petrov szerint: »A gép mögött ott áll az ember, aki érzelmeinek, akaratának s világnézetének megfelelően irányítja gépét a világ jelenségeire«.

Ez az a pont, mely gondolatmenetünk szempontjából különösen fontos, hiszen ezen keresztül válhat és válik jelentős alkotók kezén a fényképezés fotoművészetté, mert szinte valamennyi vitathatatlanul társadalmi funkcióját a fénykép a létrehozó ember szubjektumán keresztül teljesítheti a műalkotás színvonalán, a művészi ábrázolás erejével is!

Ha figyelembe vesszük, hogy az embernek nagy többsége úgynevezett vizuális típus, továbbá azt, hogy a képi közlésnek ilyen sokrétű lehetősége van, nyomban igen sok kérdés is felmerül, s a válaszok egyben egy fotoklub – itt és most – a Nógrád megyei Fotoklub szükséges és jó, helyes és célszerű társadalmi tevékenységét igazolják.

Azt mondtuk, hogy a fényképezés technikája sokoldalú tájékozottságot követel, de megtanulható. Rendszeres tanulmányokkal ezt alapfokon lehetővé teszi mindenki számára, s haladó fokon, (sőt – előadásokon kívül – sűrített bentlakásos tanfolyamon is) a megye szakkörvezetői számára is. E tanfolyamok egy-

általán nem »szakmaiak« a szó szűkebb értelmében, hanem magukba foglalják a szükséges általános fizikai, kémiai, optikai, technológiai stb. tudnivalókat, gazdagítva az érdeklődők természettudományos ismeretét. Oktató munkájuk párhuzamosan ötvözi a fokozatosan szükségessé váló esztétikai ismereteket, s ez a foto iránti érdeklődésre alapozottan ugyan, de szinte valamennyi művészeti ágazatra kiterjed. E tervszerű munka a klub köré tömörülők befogadó képességét alakítja, már nemcsak a foto, de általában a művészet érdekében.

A klub előadássorozatán neves művészek, művészettörténészek, technikai szakemberek segítik a foto különböző megjelenési formái között való tájékozódást, s a jelentős alkotások megismerését éppúgy, mint a legújabb eljárások megtanulását és alkalmazását. Kamarakiállítás sorozatuk bepillantást enged a kortárs művészet alkotó problémáiba, s közvetlen, baráti légkörben folytatott beszélgetésekben ismerkednek az alkotókkal.

A klub vezetői átértik a fontosságát a művészet – közönség kapcsolatok erősítésének, s közös erőfeszítéseket tesznek – nem egyszer a szó legszorosabb értelmében jelentős fizikai munkát vállalva országos jelentőségű kiállítások (Felszabadulási Országos Fotoművészeti kiállítás, Magyar szerzők a Szovjetunióról) bemutatásával, s kezdeményezték (pl. Palócföld) tájegységi kiállítások rendszerét.

Pályázataik az alkotó tehetségek kibontakozását segítik. Ezek elbírálását szakszűri végzi, melynek munkája nyilvános. Az eredmény is megmutatkozik: egyre gyakrabban találkozunk Nógrád megyei nevekkal országos jellegű kiállítások falán, pályázatok képanyagában, s a szakfolyóirat lapjain is.

Rendezvényeik – különösen a kiállítások – rendkívül látogatottak, népszerűek. Bizonyítja ez, hogy a Klub törekvései, s a lakosság igényei találkoznak. A Művelődési Ház vezetőségének, s a Klub aktiváinak elképzelései ismét egybeesnek: A közönség igényét az igényeséget fokozva kielégíteni. Szükségességét bizonyítja s a módszerek kialakítását segíti az a kérdőíves reprezentatív felmérés, melyet a Klub vezetői a Népművelési Intézet Művészeti Osztálya felkéré-

sére végeztek az 1966-os Országos Fotoművészeti Kiállítás bemutatásakor.

A Nógrád megyei Fotoklub társadalmi fontosságú munkálkodásának e felsorolás természetesen csak a valóban nyilvánosság elé kerülő »nagy«-ja. A hétköznapi rendszeres, céltudatos aprómunkájának egymásraépülő mozaikjaira nem terjed, nem is terjedhet ki. Akik ismerik az amatőr szervezetek, a műkedvelő művészeti mozgalmak belső életét, tudják milyen nehézségekkel kell megküzdeni napról napra addig, míg egy színvonalas, akcióképes, közösségi érzésekkel áthatott törzsgárda kialakul, s mennyi energiát, mennyi találékonyságot, szervező készséget, mennyi nap mint nap végzendő munkát jelent azután a fejlődés fokozatosságának biztosítása, még akkor is, ha szervezeti kereteit, elvi irányítását s nem utolsó sorban költségvetését a Megyei Művelődési Ház biztosítja.

Ma Magyarországon 32 fotoklubot tartunk nyilván. Ezek a jövőre 70. évébe lépő Budapesti Fotoklub s a régebben jelentős szerepet játszó Soproni Fotoklub kivételével általában 1955–58 között alakultak. Létrejöttüknek nem csupán időpontja kórábbi, mint a nógrádié, de körülményei is mások voltak. Általában társadalmi egyesületként több-kevesebb erőteljes alkotó készségű amatőrből tevődtek össze, s csak később alakult ki egy részüknél — főleg azoknál, melyek művelődési házak keretei közé ágyazottan folytatták munkájukat — szélesebb körű kulturális tevékenység. Ma ezeket az utóbbiakat tekinthetjük valóban korszerű fotokluboknak. A többiek rövid felfutás után visszaestek. Ebből a szempontból is hangsúlyozni szeretném, a nógrádiak javára mutatkozó különbséget: műkedvelő művészeti csoportokról lévén szó, nem elsősorban kialakult alkotók »képviselése« a céljuk, hanem az alkotó tehetségek természetes támogatása mellett egy nagyon is széleskörű művészet-propagandából és saját produktív gyakorlaton alapuló művészeti oktató-nevelő munkából álló igen hatékony komplex kulturális tevékenység.

A Nógrád megyei Fotoklub ilyen értelmű eddigi munkássága elismeréseként a Magyar Fotoművészek Szövetsége, s a Népművelési Intézet a klubra bízta az

1968. évi Országos Fotoművészeti Kiállítás megrendezését. Megnyitására július folyamán kerül sor a fotoamatőr mozgalom megyei, s a klubok művészeti vezetőinek Központi Tanfolyamával egyidőben. Joggal remélhetjük, hogy a magas szintű rendezvény a hozzá kapcsolódó előadásokkal, kritikai elemzésekkel, vitákkal együtt elősegíti majd a Nógrád megyei Fotoklub hasznos tevékenységének még szélesebb körű kibontakozását.

RÉTI PÁL

